

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

Володимир ЧЕЧУЙ

АКТИВНІ ФОРМИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ І РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЛІТНЬОМУ ОЗДОРОВЧОМУ ЦЕНТРІ

Національною доктриною розвитку освіти України, Законом України «Про позашкільну освіту», «Концепцією позашкільної освіти і виховання», визначено, що метою навчально-виховної діяльності різних навчальних, зокрема навчально-виховних закладів у літній період — літніх дитячих оздоровчих центрів, є виховання і розвиток творчого потенціалу та соціальної активності особистості, формування її системи гуманістичних цінностей, серед яких природа і людина, визначаються провідними. Ця проблема торкається всіх ланок освіти — від дошкільної до вищої та освіти дорослих. Особливе місце в цьому, після завершення навчального року в загальноосвітній школі (ЗОШ), посідає виховна робота літніх оздоровчих центрів [1; 2; 3;].

Враховуючи специфіку побудови їх навчально-виховного процесу (варіативність і різномірність, добровільність і багатоукладність, необмежені можливості у часі і географічних межах здійснення, практичну спрямованість діяльності підлітків у складі гуртків, секцій, загонів літнього оздоровчого центру тощо), дає змогу створити сприятливі умови для задоволення власних інтересів і потреб дитини у самопізнанні та самореалізації, формуванні особистісних якостей й високого рівня вихованості.

Враховуючи означене вище, **метою статті** є: характеристика перспективних напрямів формування творчої активності підлітків у тимчасових дитячих об'єднаннях літнього оздоровчого центру; обґрунтування і розробка сутності їхньої навчально-пізнавальної діяльності та конкретної природоохоронної роботи безпосередньо в доквітлі; розкриття методичних засад проблеми формування творчої активності підлітків.

Значний внесок у розробку теоретичних засад функціонування педагогічних систем, дидактичних основ освіти і виховання підрастаючого покоління здійснено у працях А. Алексюка, Ю. Бабанського, С. Гончаренка, Р. Гуревича, Н. Кузьміної, І. Лернера, Є. Мединського В. Онищука, В. Паламарчук, О. Плахотнік, Б. Райкова, О. Савченко, М. Скаткіна, В. Сухомлинського та ін.

Психолого-педагогічні основи формування знань, умінь і навичок взаємодії з соціальним середовищем охарактеризовано у працях Д. Бенета, І. Беха, Дж. Бутлера, Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Киричука, О. Леонтьєва, С. Максименка, В. Роменця, С. Рубінштейна, О. Сухомлинської.

У контексті останнього важливою складовою досліджуваної проблеми є розгляд дитини як суб'єкта життєдіяльності в соціокультурному середовищі у працях К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, Г. Балла, Л. Божович, П. Блонського, В. Рибалки, Г. Щукіної та інших вчених.

Відповідно у логічній єдності з розкриттям і дослідженням попередньої проблеми перебуває проблема формування та розвитку активності дитини як суб'єкта процесу навчання і виховання, що відображено у працях О. Коберніка, В. Лозової, А. Макаренка, М. Сметанського, Т. Сущенко, Г. Троцько та інших науковців.

Отже, аналіз сучасної теорії і педагогічної практики діяльності літніх дитячих оздоровчих центрів дає змогу охарактеризувати її структурно-функціональну модель і представити її графічно (рис. 1).

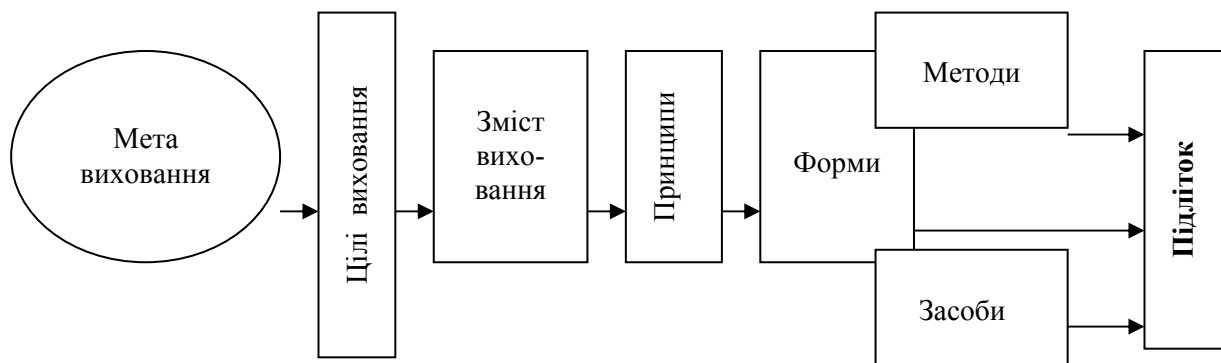

Рис. 1. Структурно-функціональна модель діяльності літнього дитячого оздоровчого центру.

Зазначимо, що за розмаїття підходів до реалізації змісту, форм і методик освіти і виховання підлітків у літніх оздоровчих центрах, враховуючи їх специфіку (широку диференціацію, динамічність, багатофункціональність і доступність), незмінними залишаються структурні компоненти цієї моделі у їх логічному взаємозв'язку і побудові, тоді як значних змін можуть зазнавати часові і географічні межі реалізації змісту освітньо-виховної роботи, обсяги навчально-пізнавальної діяльності. Останнє відрізняє вимоги, які ставляться перед підлітками у літньому оздоровчому центрі, від основних вимог до їхнього навчання і виховання в ЗОШ. Такий підхід і побудова усього процесу активної життєдіяльності особистості підлітка в літньому оздоровчому центрі дає змогу наблизити учня до проблем міжособистісних стосунків, які мають вибудовуватись на толерантності і гуманістичних підходах, до природи, що його оточує кожного дня, підвести до необхідності самостійно і творчо вирішувати ці проблеми.

За умов інтеграції та застосування міжпредметного підходу в побудові навчально-виховного матеріалу, в організації роботи гуртків, секцій і загонів літнього оздоровчого центру це забезпечує ефективні умови розширення переліку напрямів навчально-пізнавальної діяльності підлітків на різноманітних заняттях чи в процесі самостійно творчої діяльності [4].

Предметом вивчення і творчого застосування здобутих учнями у ЗОШ знань, сформованих умінь і вироблених навичок у літньому оздоровчому центрі можуть стати: усні факти, свідчення, фольклор; історичні і літературні джерела, періодичні та спеціальні видання; аудіовізуальні джерела; нежива природа загалом, окремі об'єкти і явища; жива природа та її окремі об'єкти, біоценози, екосистеми, явища; соціальне (соціоприродне) середовище; взаємовпливи і взаємостосунки в навколишньому середовищі тощо. Незалежно від обраного виду чи структури напрямів навчально-пізнавальної діяльності підлітків у межах виховного процесу літнього оздоровчого центру їх педагогічна ефективність буде насамперед залежати від дотримання певних вимог, а саме: актуальності, доступності, логічної завершеності, особистісної та соціальної значущості.

Оскільки процес формування творчої активності підлітків, враховуючи різновіковий склад тимчасових дитячих об'єднань літнього оздоровчого центру, є дуже складним і різновекторним, є необхідність визначити й обґрунтувати основні структурні складові алгоритму діяльності підлітків в цих тимчасових об'єднаннях. Застосування цього алгоритму навчально-виховної роботи, як підтверджують результати наших спостережень, забезпечує створення ефективних умов для посилення активності, ініціативи, розвитку творчого потенціалу і як результат — формування творчої активності підлітків.

А враховуючи, що гурткова, секційна, загонна робота підлітків у літньому оздоровчому центрі має переважно творчий характер і спрямовується насамперед на залучення їх до самостійного вивчення довкілля, то є необхідність розкриття основних її етапів. За такого підходу, визначаючи тему кожного з занять гуртка, секції чи збору загону і навіть дитячо-педагогічного колективу літнього оздоровчого центру, важливо окреслити коло проблем, вирішення яких підлітками має здійснюватись за певною системою.

Одним з таких алгоритмів навчально-пізнавальної діяльності, що застосовується нами протягом останніх років у навчально-виховному процесі літнього оздоровчого центру, має наступну структуру (табл. 1).

Його провідні функції полягають у можливості чітко виявити функції окремих етапів такої діяльності підлітків і відповідно педагогів центру, є важливим засобом для узагальнення здобутих результатів на кожному з них. За умови використання такого алгоритму в роботі підлітків (як на занятті гуртків, секцій чи загонів у межах літнього оздоровчого центру, так і за його межами під час екскурсій, походів, одноденних екологічних, археологічних чи туристичних експедицій, здійсненні багатоденного моніторингу довкілля), підтверджує аналіз експериментальних даних, зростає рівень самостійної навчально-пізнавальної діяльності підлітків, їхньої активності в організації і здійсненні власної творчої роботи.

Однак, як підтверджує досвід багаторічної роботи з підлітками у літньому оздоровчому центрі, ефективність організації їхньої навчально-пізнавальної на занятті гуртка, секції, зборі загону буде високою у тому разі, коли вони навчаються впевнено оперувати здобутою ними спеціальною та, що особливо важливо, цифровою інформацією, оскільки лише в цьому випадку можливий справжній її аналіз. Отже, головним завданням у цьому процесі має бути «...сприяння розвитку розумової самодіяльності тих, хто навчається, яка виникає в середині, з глибини людської природи» [2].

Таблиця 1

Примірний перелік етапів підготовки і здійснення експедиції підлітків у літньому оздоровчому центрі

Актуалізація здобутих раніше знань, корекція опорних уявлень, мотивація навчально-виховної діяльності, визначення мети, конкретних цілей для кожного з підлітків чи груп підлітків, а також навчальних завдань.
Розподіл теоретичного матеріалу за етапами заняття відповідно до вікових можливостей підлітків.
Визначення напрямів практичного застосування підлітками здобутих знань, сформованих умінь і навичок у процесі роботи.
Вивчення додаткових і традиційних джерел інформації: довідники, географічні карти, картосхеми, періодичні та фахові публікації, історичні джерела за темою заняття.
Здійснення підлітками роботи за раніше визначеними завданнями, додаткові аналітичні джерела інформації, математичні обрахунки, побудова графіків, схем, діаграм, картографування.
Систематизація статистичної інформації, складання таблиць, схем, діаграм, формулювання попередніх висновків щодо проміжних результатів роботи.
Остаточне опрацювання інформації, формулювання висновків, написання щоденників, підготовка на основі здобутих даних, підготовка матеріалів для підготовки виставки, масового заходу, конкурсу.

Коротко охарактеризувавши теоретичні аспекти проблеми, треба вказати, що деякі елементи сутності активних форм навчально-виховної роботи (екскурсії, походи, експедиції) в умовах літнього оздоровчого центру є найбільш популярнішими серед підлітків і разом з тим мають найбільшу навчально-виховну ефективність у формування їхньої творчої активності. Відтак нами ще на стадії розробки концептуальної ідеї нової активної організаційно-педагогічної форми — «екологічної (археологічної, історичної, фольклорної) експедиції» окреслено загальну мету, цілі і завдання, розроблено структуру та науково-методичне забезпечення, визначено етапи підготовки і проведення цієї активної форми з урахуванням позитивного досвіду, набутого протягом останніх років на базі літнього оздоровчого центру «Примор'є» в смт. Рибаківка Миколаївської обл. (Табл. 2).

Зазначимо, що у процесі реалізації цієї організаційно-педагогічної форми ми насамперед враховували інтереси підлітків, рівень їхніх знань, сформованих умінь і практичних навичок у тих галузях навчально-виховної роботи педагогічного колективу центру, який визначався до здійснення. Результативність навчально-пізнавальної діяльності підлітків у межах цієї активної форми забезпечувався, як підтверджує досвід, лише за умови значної підготовчої роботи педагогів, вихователів, вожатих, керівництва літнього оздоровчого центру та безпосередньо підлітків протягом всього періоду перебування в центрі.

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

Результативність підготовчого періоду цієї організаційно-педагогічної форми досягається лише у тому разі, коли всі члени тимчасового дитячого творчого об'єднання, будуть зацікавлені в досягненні позитивних кінцевих результатів. Так, на занятті гуртків і секцій, які працюють в літньому оздоровчому центрі, підлітки можуть здобути додаткові теоретичні знання, розширити свій кругозір, виробити практичні вміння реалізувати здобуті знання на практиці та навички вести спостереження, обробляти експериментальні дані і на їх основі робити відповідні узагальнення та висновки.

Багаторічний досвід організації і проведення різних за змістом, часом і місцем «експедицій» (екологічних, археологічних, історичних), підтвердив:

Таблиця 2

Зміст орієнтовних етапів підготовки та проведення «екологічної експедиції»

1	Розробка планів навчально-виховної роботи літнього оздоровчого центру протягом кожної зміни.	Квітень-травень
2	Аналіз фінансового стану літнього оздоровчого центру, пошук шляхів фінансового та матеріально-технічного забезпечення проведення «експедиції».	травень
3	Визначення: мети, завдань і напрямів роботи, району (місця) та конкретного часу проведення «експедиції».	Травень-серпень
4	Формування складу педагогів, вихователів, вожатих і окремо підлітків, які будуть брати участь в «експедиції».	Протягом кожної зміни
5	Розробка плану роботи і навчальних маршрутів, тем спостережень, дослідницьких робіт та визначення об'єктів для спостережень.	На початку чи протягом кожної зміни
6	Погодження змісту і напрямів роботи підлітків під час «експедиції» з науковими, педагогічними, природоохоронними установами й організаціями та органами влади (за необхідності) району.	На початку кожної зміни
7	Остаточна комплектація груп підлітків, визначення для них конкретних напрямів навчально-пізнавальної і дослідницької діяльності та орієнтовних обсягів роботи, аналіз та систематизація наявної інформації з проблеми дослідження.	На початку чи протягом кожної зміни
8	Остаточне затвердження плану роботи літнього оздоровчого центру (напрямів, маршрутів та тем дослідницьких робіт підлітків (остаточний аналіз матеріально-технічного забезпечення цієї діяльності).	На початку чи протягом кожної зміни
9	Попередній аналіз сформованості інтелектуальних умінь та навичок школярів з освіти в галузі навколишнього середовища, зокрема з тем їхніх дослідницьких робіт, формування творчих колективів та дослідницьких груп.	На початку чи протягом кожної зміни
10	Організація навчально-виховної роботи літнього оздоровчого центру.	На початку чи протягом кожної зміни
11	Остаточне підведення підсумків роботи «експедиції» (оформлення попередніх звітів, щоденників дослідницької роботи, рефератів, підготовка фотоматеріалів до виставки за результатами власної навчально-пізнавальної і дослідницької діяльності та конкретної природоохоронної роботи, організація конференції і проведення виставки).	Протягом кожної зміни або в кінці кожної зміни

а) безпосередня практична діяльність підлітків у доквітлі за умови необмежених у часі і просторі можливостей створює сприятливі умови для значного і стабільного формування

інтелектуального, ціннісно-мотиваційного та діяльнісного компонента сформованості їх творчої активності;

б) формує новий тип мислення і головне дій підлітка у навколишньому середовищі.

Наступною позитивною складовою застосування цієї організаційно-педагогічної форми є те, що засвоєння учнями знань (природничого, гуманітарного і соціального спрямування в їх логічній єдності) набуває реального сенсу в повному розумінні цього слова, стає засобом досягнення мети освіти і виховання підлітків в літніх оздоровчих центрах. Тому сам організацію навально-виховного процесу в останніх ми розглядаємо як реалізацію одного з провідних принципів формування творчої активності підлітків у тимчасових дитячих об'єднаннях, а саме: «Навчання — акт відкриття» [5].

Це положення набуває особливої актуальності у процесі підготовки та організації роботи експедиції, екскурсії походу, де діяльність підлітків безпосередньо спрямовується на пошук (як самостійний, так і під керівництвом педагога, вихователя чи вожатого) різноманітної за складністю інформації, опрацювання першоджерел за визначеною проблемою, що буде досліджуватись. Сформульовані підлітками після завершення експедиції висновки сприяють ефективному осмисленню ними історичної, культурологічної чи екологічної ситуації, що склалась у регіоні, який вони вивчали. А виконання самостійних дослідницьких завдань, проведення спостережень, як підтверджує досвід, допомагає підліткам зрозуміти значення актуальної проблематики, розвиває потребу особистої участі в її вирішенні, сприяє формуванню творчого ставлення до пошуку ефективних шляхів вирішення проблеми.

Можемо зробити висновок, що усвідомлення підлітками важливості вирішення локальних проблем має сьогодні розглядатись, як важливий принцип освіти і виховання підлітків у літніх оздоровчих центрах, функція якого полягає насамперед у їхній підготовці «до розуміння протиріч і конфліктів між людиною і навколишнім середовищем, необхідністю в їх подоланні» [5].

Відповідно, як підтверджує аналіз результативності застосування активних форм у навчально-виховному процесі літнього оздоровчого центру, розвиток емоційно-ціннісної сфери особистості підлітків в умовах його безпосередніх контактів з природою, історичним минулим, культурними пам'ятками зумовлює гуманізацію процесів виховання підростаючого покоління. Не менш важливим є формуванні ціннісних орієнтацій, які разом забезпечують морально-етичний розвиток особистості і насамперед усвідомлення відповідальності за власні вчинки і дії в навколишньому середовищі. Отже, ставлення та розуміння підлітками цінності об'єктів навколишнього світу необхідно розглядати як основу мотивації до творчої роботи.

Знання, уміння, ставлення і сформована ціннісна сфера особистості підлітка, які є провідними складовими навчального змісту в роботі «експедиції», дають змогу ефективно вирішувати завдання освіти і виховання підлітків в літніх оздоровчих центрах. Застосування при цьому міжпредметного підходу значно підсилює та корегує елементи навчально-виховного змісту відповідно до специфіки навчально-виховного плану роботи літнього оздоровчого центру у межах кожної зміни. Такий підхід дає змогу ефективно поєднати навчання і виховання підлітків у тимчасових дитячих об'єднаннях з іншими формами організації їхнього дозвілля в літньому оздоровчому центрі в єдину групу інтегрованих організаційних, згідно з психолого-педагогічною ідеєю єдності, знань і звести їх у міжпредметне об'єднання, що відповідає інтересам, освітнім запитам, віковим можливостям підлітків і, відповідно, меті й конкретним цілям роботи літнього оздоровчого центру.

До речі, міжпредметний характер у побудові навчально-виховного процесу у літньому оздоровчому центрі чи в окремих його гуртках, секціях і загонах дає змогу подолати розрив між природничими і гуманітарними знаннями, які здобувають підлітки, з одного боку, більш послідовного застосування знань про довкілля (соціальне і природне, його минуле, сьогодення і майбутнє) у процесі вивчення суспільних явищ, а з другого — гуманізації процесу виховання в літньому оздоровчому центрі [5].

За такого розуміння проблеми підлітки, як підтверджує наш багаторічний досвід організації їхнього літнього відпочинку, у процесі вирішення проблемної ситуації повинні задіяти знання, вміння та навички з різних навчальних предметів, котрі вони вивчали в ЗОШ, ті, що здобули під час роботи в гуртках, секціях літнього оздоровчого центру, інтерпретувати їх

«згідно з положеннями моделі сучасного і майбутнього тих об'єктів і явищ, котрі вони вивчали» [6].

Нині у діяльності літніх оздоровчих центрів все чіткіше починають проявлятися тенденції не лише організації відпочинку підлітків, що є основною метою їх діяльності, а й процеси накопичення теоретичних знань і формування практичних умінь і навичок їх творчого застосування.

Отже, аналіз результатів експериментальної апробації такої організаційно-педагогічної форми, як «експедиція (історична, археологічна, екологічна, фольклорна)», дає змогу зробити узагальнюючий висновок, що завдання, які вирішують підлітки у процесі навчально-пізнавальної та дослідницької діяльності і конкретної практичної роботи, разом з ефективним педагогічним керівництвом цим процесом (на рівні організації і корекції самостійної творчої діяльності підлітків безпосередньо в польових умовах), забезпечує підвищення її ефективності, сприяє зміцненню дисципліни (це особливо важливо у літньому оздоровчому центрі) та створює умови для «ефективного формування творчої активності підлітків у тимчасових дитячих об'єднаннях і водночас дає змогу раціонально використовувати як навчальний час, так і час на організацію змістовного дозвілля та відпочинку» [7].

Подальших досліджень вимагають проблеми психолого-педагогічного забезпечення та визначення якості здобутих підлітками знань, сформованих творчих умінь і практичних навичок у літніх оздоровчих центрах, підготовки педагогічних кадрів, вихователів і вожатих для організації змістовної практичної роботи учнів у доквітлі, проведення відповідних масових заходів, виставок, конкурсів за результатами такої роботи, розробки навчально-виховного змісту діяльності літніх оздоровчих центрів в сучасних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті. — К.: Шкільний світ, 2001.
2. Закон України «Про позашкільну освіту». — К.: Міленіум, 2001.
3. Положення про позашкільний навчальний заклад. Освіта України. Нормативно-правові документи. — К.: Міленіум, 2001.
4. Бабанский Ю. К. Педагогика. — М.: Просвещение, 1983. — 607 с.
5. Пустовіт Г. П. Дослідницька робота як засіб формування творчих здібностей учнів // Зб. наук. праць. — Київ — Запоріжжя, — 1996. — С. 109–112.
6. Червонецкий В.В. Экологическое образование в школах развитых стран мира. — М.: Экология и образование, 1992. — 94 с.
7. Пустовіт Г.П. Екологічне виховання учнів 5–9 класів у позашкільних навчальних закладах: Навч.-метод. посібник. — Кіровоград: ТОВ «Імекс ЛТД», 2003. — 146 с.

Ірина ПАЦАЛЮК

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА: РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розглядається експериментальна перевірка теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування естетичних смаків молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

Формування естетичних смаків молодших школярів у процесі вивчення образотворчого мистецтва передбачає вирішення низки важливих завдань, пов'язаних із залученням учнів до світу прекрасного в дійсності та мистецтві, збагаченням їх духовно-практичного зв'язку з художньо-естетичними цінностями, оволодінням досвідом естетичного сприймання, оцінювання та примноження матеріальних та духовних цінностей. У результаті теоретичного вивчення зазначеного питання нами були обґрунтовані педагогічні умови ефективного формування естетичних смаків молодших школярів засобами образотворчого мистецтва, які передбачають впровадження системного підходу до вирішення вказаної проблеми, ознайомлення молодших школярів з ціннісним змістом образотворчого мистецтва, оволодіння